

מלכות שלמה - הכישלון וגורמיו

א

עתידה של מלכות שלמה הותנה כבר בראשית דרכה. בחלומו של שלמה בגבעון נאמר לו: "וְאִם תִּלְךָ בְּדַרְכֵי לְשֹׁמֵר חֻקֵי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר הִלַּךְ דָּוִד אָבִיךָ וְהֶאֱרַכְתִּי אֶת יָמֶיךָ" (מל"א ג', יד).

אף לאחר שסיים את בניין בית המקדש, בהתגלות נוספת, כאשר נראה אליו בגבעון, נאמר לו:

אם תִּלְךָ לְפָנַי... בְּתֵם לִבְבִי וּבִישָׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ חֻקֵי וּמִשְׁפָּטֵי תִשְׁמֹר, וְהִקְמֹתִי אֶת כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם... (מל"א ט', ד-ה).

ואולם, נראה ששלמה לא עמד במשימה זו: "וַיִּתְאַנֶּף ה' בְּשִׁלְמָה כִּי נָטָה לִבָּבוּ מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּרָאָה אֵלָיו פְּעַמִּים" (מל"א י"א, ט). אמנם גזר דינו של שלמה הומתק, וקריעת הממלכה נעשתה רק לאחר ימיו; אבל ניצני הפורענות החלו עוד בימיו, בדמותם של ה'שטנים', הדד האדומי ורזון בן אלידע, ובדמותו של ירבעם ש'הָרִים יָד בְּמִלְךָ' ומרד בו.

ב

תולדותיו של הדד האדומי עד להיותו 'שטן לשלמה' מתוארים באריכות מתמיהה, ותיאור זה מגלה קווי דמיון רבים לתיאור עלייתו של משה במצרים.

הרקע שבו נפתח התיאור: "וַיְהִי בַּהֵיוֹת דָּוִד אֶת אֲדֹם... וַיֵּךְ כָּל זָכָר בְּאֲדֹם" (מל"א י"א, טו), מזכיר לנו את נסיבות היולדו של משה, שעה שפרעה גוזר "אִם בֵּן הוּא וְהִמָּתֵן אֹתוֹ" (שמות א', טז). שני הגיבורים נמלטים מתחומי הממלכה מחשש לפגיעה של המלך: אצל משה נאמר "וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲהוּ" (שמות ב', טו), ואילו אצל הדד "וַיִּבְרַח אֲדָד הוּא וְאֲנָשִׁים אֲדָמִיִּים מֵעִבְדֵי אָבִיו אֹתוֹ" (מל"א י"א, יז).

במקום מקלטם זוכים הללו לחסותה של דמות מרכזית המספקת צורכיהם ומיטיבה עמם במישורים שונים. החדד אצל פרעה: "וַיִּתֵּן לוֹ בַּיַּת, וְלֶחֶם אָמַר לוֹ, וְאַרְץ נָתַן לוֹ... וַיִּתֵּן לוֹ אִשָּׁה" (שם, יח-יט). ומשה אצל יתרו: "לָמָּה זֶה עֲזַבְתָּן אֶת הָאִישׁ, קָרָאן לוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם, וַיּוֹאֵל מֹשֶׁה לְשִׁבְתָּ אֶת הָאִישׁ, וַיִּתֵּן אֶת צַפְרָה בְּתוֹ לְמֹשֶׁה" (שמות ב', כ-כא).

תקופת ה'גלות' של הגיבורים מסתיימת בשעה שנוכחו לדעת כי אין נשקפת להם סכנה. משה מצטווה: "לֶךְ שָׁב מִצְרַיִם, כִּי מָתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים¹ הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ" (שמות ד', יט), כשם שהחדד מחליט לעזוב את מקומו, משום ש"וַהֲדַד שָׁמַע בְּמִצְרַיִם כִּי שָׁכַב דָּוִד עִם אֲבֹתָיו, וְכִי מָת יוֹאָב שֶׁר הַצָּבָא" (מל"א י"א, כא). ההחלטה לעזוב מלווה בבקשה מאת הדמות אשר בצלה הם חוסים. החדד מבקש מפרעה "שְׁלַחְנִי וְאַלְךָ אֶל אֲרָצִי... כִּי שָׁלַח תְּשַׁלְּחֵנִי" (מל"א י"א, כא-כב), ואף משה פונה לחותנו: "אֲלֹכָה נָא וְאָשׁוּבָה אֶל אַחִי" (שמות ד', יח).

יש לציין אירוע נוסף המתרחש בחייו של החדד: מנישואיו עם אחותו של פרעה נולד גִּבְתָּה, אשר לגביו נאמר: "וַתִּגְמְלֶהוּ תַחְפָּנֵס בְּתוֹךְ בַּיִת פְּרָעָה וַיְהִי גִבְתָּה בַּיִת פְּרָעָה, בְּתוֹךְ בְּנֵי פְרָעָה" (מל"א י"א, כ). אירוע זה מזכיר לנו את ראשית תולדותיו של משה: אף משה נלקח בידי בת פרעה, ואף שנגמל מחוץ לבית פרעה, "וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד, וַתְּבַאֲהוּ [מרים] לְבַת פְּרָעָה" (שמות ב', י). המדרשים מרבים לצייר ולתאר כיצד משה גדל עם בני פרעה בתוך ביתו.²

ולבסוף, יש להצביע על כיווני המסע של כל אחד מהגיבורים. על מסעו של החדד נאמר: "וַיִּקְמוּ מִמִּדְיָן, וַיָּבֹאוּ פְּאָרֶן... וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם אֶל פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם" (מל"א י"א, יח). ולעומתו: "וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרָעָה [= ממצרים], וַיָּשָׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן" (שמות ב', טו).

נמצאנו למדים: תיאור תולדותיו של החדד רומז בעליל לקורותיו של משה. ואולם כיווני המסע הפוכים, בשל הנסיבות ההיסטוריות השונות: משה נמלט ממצרים המאיימת, ואילו החדד בורח למצרים.

1. זהותם של ה"אנשים", בלשון רבים, הטרידה את הפרשנים. ונראה כי לפי פשט הדברים הכוונה לפרעה ולעבדיו (עיין רשב"ם וספורנו). חז"ל דרשו שהכוונה לדתן ולאבירם (בבלי נדרים סד ע"ב).

2. לדוגמה: "היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאילו היה בנה, ולא היתה מוציאָתו מפלטרין של מלך" (שמות רבה פרשה א כו).

כאן ניצבת בפנינו השאלה המהותית: מדוע תואר ועוצב הסיפור של הַדָּד, המהווה ראשית למפלתה של מלכות שלמה, באופן דומה לסיפורו של משה, שבו נפתחת מפלתה של מלכות מצרים העתיקה?

נראים הדברים, שתיאור המפלה של שתי המלכויות לובש צורה זהה, מתוך מגמה לרמוז לסיבה משותפת של שתי המפלות. הכתוב רומז לנו לחפש קווי דמיון בין שתי המלכויות לא רק בעצם המפלה שלהן, אלא גם בגורמים שהוליכו למפלה זו. שלושה קווי דמיון כאלה נציג להלן.

אין הדברים באים לדחות את ההנמקה לפורענות כפי שנוסחה במקרא עצמו, הווי אומר ענישה על סטייתו מהצו: "לְבַלְתִּי לְכַת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אַחֲרִים..." (מל"א י"א, י). ואולם, לצדה ניתן לחשוף היבטים נוספים המרומזים בפסוקים, ובהם ביקורת ותוכחה סמויה כלפי מלכותו של שלמה ודרכי שלטונו.

1. שעבוד מצרים ושעבוד שלמה

במספר מצומצם למדי של מילים מתואר עיקרו של השעבוד של ישראל לפרעה במצרים:

וַיִּשְׂמֹוּ עֲלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם, וַיִּבְנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת לַפְרָעָה אֶת פְּתֵם וְאֶת רַעַמְסֵס... וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ... וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה, בְּחֹמֶר וּבְלִבְנִים, וּבְכָל עֲבָדָה בְּשֹׁדָה, אֶת כָּל עַבְדֹתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ (שמות א', יא-יד).

והנה, במלכותו של שלמה צצים ועולים סממנים רבים ודומים של שעבוד, שנוקט שלמה כלפי נתינים זרים וכלפי בני אומתו שלו,³ בכל הנוגע לניהולה של הממלכה. המס תופס מקום חשוב במלכותו: "וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִס מְכָל יִשְׂרָאֵל" (מל"א ה', כז), או "וְזֶה דְבַר הַמַּס אֲשֶׁר הֶעֱלָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה..." (ט', טו) ועוד.

חוזר ונשנה השימוש בלשון עבדות, כמתאר את יחסיו של שלמה עם נתיני ממלכתו: "בְּכָל הַמַּמְלָכוֹת מִן הַנְּהָר אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרַיִם מִגְּשִׁים מִנְּחָה וְעַבְדִּים אֶת שְׁלֹמֹה כָּל יְמֵי חַיָּיו" (ה', א). ובאופן מעשי: "כָּל הָעַם הַנּוֹתֵר מִן הָאֲמָרִי... אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה... אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַחְרִימָם וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה לְמַס עֲבָדִים" (ט', כ-כא). באופן קיצוני יותר מצינו: "כִּי הוּא רָדָה בְּכָל עֶבֶר הַנְּהָר..." (ה', ד),

3. כפי שניזכר להלן, שלמה משעבד הן את נתיניו הזרים והן את בני ישראל, ועל כן אין להצדיק את מעשיו בשל צו התורה "יְהִי לְךָ לְמַס וְעַבְדוּךָ" (דברים כ', יא). ומכל מקום, עיצובם של מאורעות ותיאורים במקרא מיועד בוודאי לחדור ללב הקוראים ולהשרות אווירה כלשהי לצדם של הפרטים עצמם, ובולט הדבר בהקשר זה.

וכן: "לְבַד מְשֻׁרֵי הַנְּצָבִים לְשִׁלְמָה אֲשֶׁר עַל הַמְּלָאכָה... הַרְדִּים בָּעַם הָעֲשִׂים בַּמְּלָאכָה" (ה', ל), לשון המזכירה את הצו "לֹא תִרְדָּה בּוּ בַּפְּרִד" (ויקרא כ"ה, מג), והמעמידה מול עינינו את תחושת השעבוד שבמצרים.

בדומה לבני ישראל במצרים שנאמר בהם "וַיִּבְּן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לַפְּרָעָה" (שמות א', יא), הוזכרו גם כאן "כָּל עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְשִׁלְמָה...", מלבד ערי הרכב והפרשים שלו (מל"א ט', יט).⁴

עד כה נזקקנו לפסוקים המתארים את מלכות שלמה בגדולתה, שבסגנונם ניכרים סממני השעבוד שנהג שלמה בנתיניו. ואולם, ביטוי חריף בהרבה לתחושת המועקה של בני הממלכה, ניתן בפרקים העוסקים ביורשיו. היכרותו הראשונית של שלמה עם ירבעם מתוארת כדלהלן: "וַיֵּרָא שְׁלֹמֹה אֶת הַנְּעֹר כִּי עָשָׂה מְלָאכָה הוּא וַיִּפְקֹד אֹתוֹ לְכָל סָבֵל בֵּית יוֹסֵף" (י"א, א, כח).⁵

הדברים מוצאים את ביטויים גם בפניית אנשי ישראל אל רחבעם בראשית מלכותו: "אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת עַלְנוּ וְאֶתָּה עֲתָה הִקַּל מֵעֲבֹדָת אָבִיךָ הִקְשָׁה וּמַעַלּו הַכָּבֵד אֲשֶׁר נָתַן עֲלֵינוּ..." (י"ב, ד). גם הלשוניות הבאים פה מזכירים את שעבוד מצרים: "וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעֲבֹדָה קָשָׁה" (שמות א', יד); לשון הכבדה: "תִּכְבֹּד הָעֲבֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲשׂוּ בָּהּ" (שמות ה', ט). ואף המונח 'עול' מתאר את שעבוד מצרים: "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵהֵיטֵר לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מַטְּ עַלְכֶם..." (ויקרא כ"ו, יג). ורחבעם מאשר בתגובתו את תיאור מלכות שלמה שבפי אנשי ישראל: "אָבִי הָעָמִיס עֲלֵיכֶם עַל כִּבֹּד וְאֲנִי אוֹסִיף עַל עַלְכֶם אָבִי יִסֹּר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אֵיִסֹּר אֶתְכֶם בְּעֵקֶרֶבִים!" (מל"א י"ב, יד).

נוכל לסכם: השימוש בעולם מונחים כה מקיף לתיאור השעבוד של שלמה, כמו גם דמיונו למציאות המצרית בעבר, מעלה מחשבות על ביקורת סמויה לעריצותו של שלמה כלפי נתיניו.⁶ מעתה, בנקל ניתן לקשור בין תיאור מפלתה של מצרים לתיאור מפלת מלכות שלמה.

4. והשווה גם "לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתְכֶם", אל "וַיְהִי לְשִׁלְמָה שְׁבָעִים אֶלֶף נְשֵׂא סָבֵל" (שם ה', כט).
5. מעניינת ההשוואה בין ירבעם בראשית דרכו לבין יוסף. ביוסף: "וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי ה' אֵתוֹ וְכָל אֲשֶׁר הוּא עָשָׂה ה' מְצַלִּיחַ... וַיִּפְקְדוּהוּ עַל בֵּיתוֹ" (בראשית ל"ט, ג-ד), ובהמשך: "וַיָּבֵא הַבְּיָתָה לַעֲשׂוֹת מְלָאכָתוֹ" (ל"ט, יא). ובירבעם: "וַיֵּרָא שְׁלֹמֹה אֶת הַנְּעֹר כִּי עָשָׂה מְלָאכָה הוּא וַיִּפְקֹד אֹתוֹ לְכָל סָבֵל בֵּית יוֹסֵף" (לאור זאת מקבל השם "בית יוסף" משמעות מיוחדת).
ועוד נעיר: קווי דמיון נמתחים בין עליית הַדָּד לעליית ירבעם. עיין למשל: "וַיִּבְקֹשׂ שְׁלֹמֹה לְהַמִּית אֶת יִרְבְּעָם וַיִּקָּם יִרְבְּעָם וַיִּבְרַח מִצְרַיִם אֶל שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיְהִי בְּמִצְרַיִם עַד מוֹת שְׁלֹמֹה" (מל"א י"א, מ).
6. כפי שראינו, אחד מקווי הדמיון בין עליית משה לעליית הַדָּד קשור ברקע של גזרה על הכרתת הזכרים. בימיו של פרעה - "כָּל הַבָּן הַיְלֹוֹד הִיאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ" (שמות א', כב), ומאידך -

2. "רק לא ירבה לו סוסים"

בין האיטורים על המלך מוזכר הצו: "רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וְה' אָמַר לְכֶם לֹא תִסְפֹּן לָשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַזֶּה עוֹד" (דברים י"ז, טז).

פרשני המקרא התמודדו עם שני קשיים בפסוק:

- 1) מהי הזיקה בין איסור ריבוי הסוסים לבין השבת העם מצרימה?⁷
- 2) היכן מצינו קיומו של איסור, כפי שנרמז בפסוק "וְה' אָמַר לְכֶם לֹא תִסְפֹּן לָשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַזֶּה עוֹד"?⁸

והנה, בתרגום ירושלמי הוצע פתרון מעניין לשתי השאלות:

לחוד לא יסגון ליה על תרין סוסוון, דילמא ירכבון רברבנוי עליהון ויתגאון ויתבטלון מפתגמי אורייתא ויחובון חובת גלותא למצרים, וה' אמר לכון לא תוספון למתוב בארחה הדין תוב.

בפירוש זה יש משום חידוש מעניין: השיבה למצרים בפסוק מצוינת כעונש לחטא של ריבוי הסוסים, ולא כחלק מן האיסור. כשם שהבטחתנו התורה בתור שכר: "כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם" (שמות י"ד, יג), כך היא מאיימת בשיבה למצרים, בתור עונש.

"בהיות דוד את אָדום... וַיָּךְ כָּל זֶכֶר בְּאֲדוֹם... עַד הַכְרִית כָּל זֶכֶר בְּאֲדוֹם" (מל"א י"א, טו-טז).
דמיון זה עשוי ללמד ביקורת גם על מלכות דוד, וניתן לשער שהמקרא מסתייג גם מעריצות כלשהי של דוד. חשוב לזכור: בדומה לשלמה שהיה "מוֹשֵׁל בְּכָל הַמַּמְלָכוֹת...", ושהיו "מַגְשִׁים מִנְחָה וְעֶבְדִים אֶת שְׁלֹמֹה כָּל יְמֵי חַיָּיו" (מל"א ה', א), אף אצל דוד מצינו "וַתְּהִי אַרְגָּם לְדָוִד לְעֶבְדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה" (שמ"ב ח', ו), וכן "וַתְּהִי מוֹאֵב לְדָוִד לְעֶבְדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה" (ח', ב), "וַיְהִי כָּל אָדוֹם עֶבְדִים לְדָוִד" (שם, יד). ולסיום: "וַיִּרְאוּ כָּל הַמְּלָכִים עֲבָדֵי הַדָּדָעָזָר כִּי נִגְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבְדוּם" (י', ט).

7. מרבית הפרשנים הסתמכו על הנאמר אצל שלמה: "וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לְשֹׁלֹמֹה מִמִּצְרַיִם... וַתַּעֲלֶה וַתַּצֵּא מִרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף..." (מל"א י', כח-כט), וראו את איסור הירידה למצרים כנימוק לאיסור להרבות סוסים. פרשנות זו משתמעת כבר בבבלי (עיין לקמן), הערה 10), וכן פירשו רש"י וראב"ע.

8. בשאלה זו התלבטו הפרשנים. יש שנטו לראות בפסוק בשמות י"ד, יג ("כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם"), מקור לאיסור, הגם שקשה להניח כן מתוך הקשרו של הפסוק (עיין ראב"ע). אחרים, לעומתם, סברו שהפסוק בספר דברים שבו אנו עוסקים, הוא המקור לאיסור (עיין רמב"ן: "וטעם וה' אמר לכם - כי ה' אומר לכם" [כך הנוסח במהד' שעוועל על פי כתב יד]). ולבסוף, יש שסברו "מצוה היתה ולא נכתבה" (עיין ראב"ע וחזקוני). פרשנויות נוספות הוצעו לפסוק ולא נרחיב בהן. לסקירה מעניינת עיין בפירושו של רד"צ הופמן לדברים י"ז, יד-יז.

אמנם, שומה עלינו לברר: מדוע מוזכרת הענישה של שיבה למצרים דווקא בזיקה לאיסור ריבוי הסוסים?

נראה, שדמותה של האומה המצרית עומדת לפני התורה, בציווי זה:

הוי בָּנִים סוֹרְרִים... הַהֲלָכִים לְרֵדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאֲלוּ לְעוֹז בְּמַעוֹז פְּרָעָה וְלַחֲסוֹת בְּצֶל מִצְרַיִם... וְתֹאמְרוּ לֹא כִי עַל סוֹס נָנוּס עַל כֵּן תִּנּוּסוֹן וְעַל קַל נִרְכָּב... הוי הִירָדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה עַל סוֹסִים יִשְׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל רֶכֶב כִּי רַב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי עֲצָמוּ מֵאֵד... (ישעיהו ל', א-ב, טז; ל"א, א).⁹

האומה המצרית מהווה דוגמה להסתמכות על חיל רכב ופרשים, כתחליף לאמונה בה'. אפשר שבשל כך בחרה התורה לאיים על המאמץ מנהגים מצריים, בשעבוד דווקא לאומתם. כיצד מתבטאים הדברים בזיקה למלכות שלמה? כידוע¹⁰ (וכפי שיורחב להלן), הכתובים מרמזים לכך ששלמה נכשל בחטא זה של ריבוי סוסים. שמא בתיאור מפלתו, כמפלת מצרים, יש משום מימוש העונש "ולא ישיב את העם מצרימה".

אך נראה אף להוסיף: מלכות פרעה, בזמנו של משה, מבטאת הסתמכות על עצמה צבאית. הדבר ניכר במיוחד בתיאור המרדף אחרי בני ישראל: "ויאסר את רכבו... שש מאות רכב... ושלשם על כלו... כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו... ויבאו אחריהם כל סוס פרעה ופרשיו" (שמות י"ד, ו-כג). מטעם זה עם ישראל מודה לה': "כי בא סוס פרעה ורכבו ופרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים" (שם ט"ו, יט).

כאשר נחזור ונתבונן בתיאור מלכות שלמה, ניווכח עד כמה דומה תיאור מלכות שלמה לתיאור מלכות פרעה, בתחום זה של העצמה הצבאית, וזאת מתוך שימוש באותם מונחים: "ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו ושנים עשר אלף פרשים" (מל"א ה', ו). יודעים אנו על "ערי הרכב ואת ערי הפרשים" (ט', יט), על אנשיו שהיו "שריו ושלשיו ושרי רכבו ופרשיו" (ט', כב), וכן נאמר: "ויאסף שלמה רכב ופרשים... ומוצא הסוסים..." (י', כו ואילך).

כך נוכל לצרף סממן נוסף שבו אימצה מלכות שלמה דפוסיים מצריים היסטוריים. המלכות מביעה את כוחה ועצמתה, ותחת הפגנת כניעה לבורא, היא

9. ואמנם, היסטוריונים שונים העירו על כך בתארם את הצבא המצרי בעולם העתיק. עיין למשל ש' ייבין, 'עלייתה הצבאית של מצרים בימי הממלכה החדשה', מחניים קה, תל אביב תשכ"ו, עמ' פד-פז (בגיליון שהוקדש לנושא "מצרים במקורות ישראל").

10. ועיין עוד בבלי סנהדרין כא ע"ב: "אמר ר' יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהם גדול העולם... וכתוב 'לא ירבה לו סוסים' ואמר שלמה אני ארבה ולא אשיב וכתוב 'ותצא מרכבה ממצרים'..."

מפגינה את כוחה כלפי נתיניה. מעתה סלולה הדרך למפלתה, ובאופן שישחזר את מפלת מצרים, קודמתה.

ולבסוף, אופי שונה לחלוטין ניתן לאיסור ריבוי הסוסים במדרש הגדול:¹¹

'ולא ישיב את העם מצרימה' - אם מרבה לו סוסים מחזיר את העם לשעבודן למצרים, שבמצרים אומר 'וַיִּפֶּץ הָעָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם לְקַשֵּׁשׁ קֶשׁ לַתְּבִנָּה' (שמות ה', יב), ובסוסים הוא אומר 'וְהַשְּׁעָרִים וְהַתְּבִנָּה לְסוּסִים וְלָרֶכֶשׁ' (מל"א ה', ח).

במדרש זה נתפס עניין "לא ישיב את העם מצרים", לא כאיסור ולא כעונש, אלא כתוצאה טבעית שאינה רצויה. ריבוי סוסים משמעו שעבוד העם על מנת לספק צורכיהם. ומעניין, שהמקור לכך נמצא בתיאורה של מלכות שלמה!

על פי קו חשיבה זה, אף איסור ריבוי הסוסים מצטרף לציור דמותו של שלמה המשעבד את עמו, כקודמו פרעה!¹²

3. "ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים"

קשה להתעלם מהיבט נוסף, היוצר קשר מהותי בין שלמה למצרים: נישואי שלמה לבת פרעה. מהכתוב ניכר שחומרה יתרה יוחסה לנישואין אלה, אולי יותר מלשאר נשיו הנוכריות: "וְהִמְלִיךְ שְׁלֹמֹה אֶהָב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת רַבּוֹת וְאֶת בֵּת פְּרָעָה" (מל"א י"א, א). נישואי שלמה לבת פרעה עשויים לקבל משמעות סמלית מיוחדת, לנוכח ההקבלה שבין מלכות מצרים ומלכות שלמה. שמא ניתן לראות כאן אף הנגדה מסוימת: כשם שמפלת מלכות מצרים פותחת במשיית משה על ידי בת פרעה ("וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקְחָהּ... וַתִּבְאֶהוּ לְבֵת פְּרָעָה" - שמות ב', ה), הרי שמפלת מלכות שלמה תסתמן בהעלותו את בת פרעה אל ביתו ("וַיִּקַּח אֶת בֵּת פְּרָעָה וַיְבִיאָהּ אֵל עִיר דָּוִד" - מל"א ג', א), מפלה אשר תלבש אופי מעשי בשעה שפרעה יאמץ בביתו את הדד, ה'שטן' של שלמה!

11. מדרש הגדול לדברים י"ז, טז (וכן במדרש תנאים עמ' קה).

12. הגם שהיבט זה לא הובלט במדרשי חז"ל, נראה שהפסוקים רומזים כי שלמה נכשל אף באיסור "וְכִסֶּף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד" (דברים י"ז, יז). מעניין להעיר בהקשר זה כי אחד המקורות הראשיים שדרכם הובא זההב לשלמה היה צי האניות שהקים בעציון גבר: "וְאֲנִי עָשִׂה הֶמְלִיךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן גָּבֵר... עַל שְׁפֵת יַם סוּף בְּאֶרֶץ אֲדוֹם... וַיְבִאוּ אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשֶּׁם זָהָב... וַיְבִאוּ אֶל הֶמְלִיךְ שְׁלֹמֹה" (מל"א ט', כו-כח) "כִּי אֲנִי תַרְשִׁישׁ לְמִלְכָּה בְּיָם עִם אֲנִי חִירָם אַחַת לְשֵׁלֶשׁ שָׁנִים תָּבוֹא אֲנִי תַרְשִׁישׁ נִשְׂאֵת זָהָב וְכֶסֶף" (שם י', כב). יבוא הזהב היה אפוא מאופיר שמדרום למצרים, ואם כן יש מקום לבחון קשר אפשרי בין איסור ריבוי הזהב לאיסור השיבה למצרים. בהקשר זה נעיר על פסוק נוסף העולה בתודעתנו תוך קריאת הפסוקים: "וְהַשְּׁיִבָה ה' מִצְרַיִם בְּאֲנִיּוֹת בְּדָרֶךְ אֲשֶׁר אֲמַרְתִּי לָךְ לֹא תִסִּיף עוֹד לְרִאֲתָהּ"! שמא אף אזרהה זו נתגשמה באופן כלשהו בפרשת מלכות שלמה.

ניסינו לחשוף את השתקפותו של תיאור שעבוד מצרים ותוצאותיו, אף בתיאור מלכות שלמה.¹³ אם כנים דברינו, הרי פסענו צעד חשוב בהבנת הרקע הדתי-מוסרי שהוליך למפלת מלכות זו: אימוצם והחדרתם של סממני מלכות, דוגמת אלו שנהגו במצרים, סללו את הדרך למפלת המלכות. וככלל, מצאנו ביטוי והדגמה לחשיבות הפרשנות הפנים-מקראית, פרשנות העולה ומבצבצת מתוך הכתובים עצמם.

13. דוגמה נוספת להשתקפות מאורעות מעין זו, מצינו גם בימי מלכותו של אחאב ובמערכת יחסיו עם בן הדד, מלך ארם. בן הדד פונה על ידי שליחיו לאחאב: "כה אָמַר בֶּן הַדָּד לְאֹמֶר... כִּסְפָּךְ וְזֶהְבֶּךָ וְנִשְׁיֶךָ וּבְנִיֶּךָ לִי תִתֶּן... כִּי אִם פָּעַת מְחֹר אֲשַׁלַּח אֶת עֲבָדַי אֵלֶיךָ וְחִפְּשׂוּ אֶת בְּיַתְּךָ וְאֵת בְּתֵי עֲבָדֶיךָ... וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְכָל זַקְנֵי הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר דַּעוּ נָא וּרְאוּ כִי רָעָה זֶה מִבְּקֶשׁ..." (מל"א כ', ה-ז).

שיח זה מקביל בסגנונו לדו-שיח המתנהל בין משה לפרעה: "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים... הַנְּנִי מִבְּיַא מְחֹר אַרְבָּה בְּגַבְלְךָ... וּמִלֹּא בְתִיד וּבְתֵי כָל עֲבָדֶיךָ וּבְתֵי כָל מִצְרַיִם... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים... יְהִי כֵן ה' עִמָּכֶם... רְאוּ כִי רָעָה נֹגֵד פְּנִיכֶם. לֹא כֵן... כִּי אֵתָה אַתֶּם מִבְּקֶשִׁים..." (שמות י', א-י). אף שם ראוי לבחון את פשרו של היפוך התפקידים.